

CERCETĂRI DIALECTALE DIN SĂLAJ - SURSE BIBLIOGRAFICE PENTRU REDACTAREA DICȚIONARULUI TEZAUR AL LIMBII ROMÂNE

GABRIEL VASILIU

Lucian Blaga afirma la un curs universitar că “toți românii anonimi, care de-a lungul secolelor noastre primordiale au creat limba românească, au colaborat la poezia lui Eminescu”. Dacă alăturăm acestei declarații de credință și cele spuse de scriitorul francez Volney la începutul secolului al XIX-lea, că “cea dintâi carte a unei națiuni este dicționarul limbii sale”, credem că numai e nevoie să aducem alte argumente la ideea importanței cercetărilor de limbă, în cazul nostru limba română.

Dicționarul tezaur al limbii române, realizat sub auspiciile Academiei Române, operă colectivă pe baza fișelor extrase de Alexandru I. Philippide (Iași) și colaboratorii săi și de către Sextil Pușcariu, împreună cu un grup de lingviști, a început să fie cules la 1 decembrie 1906. Istoricul acestei lucrări de importanță națională este mai mult decât zbuciumat. Este arhicunoscută încercarea lui B. P. Hasdeu cu al său *Etymologicum Magnum Romaniae*, care s-a oprit la cuvântul BĂRBAT. Nici Sextil Pușcariu nu a reușit să-l termine (începuse războiul), dar a reușit să redacteze până la litera L (cuvântul LOJNIȚĂ). După 1947, conducerea acestei adevărate industrii a fost preluată de academicienii Iorgu Iordan, Al. Graur, Ion Coteanu. S-au păstrat, în mare parte, principiile de lucru stabilite de S. Pușcariu. Să ne gândim că s-a operat cu “6 milioane de fișe, cu extrase și atestări”¹ și încă nu apăruse epoca calculatorului.

Cu toate eforturile depuse, din motive exclusiv financiare, dicționarul tezaur “expresie plenară a limbii române în evoluția milenară”², nici azi nu este finalizat. Nu e redactată încă litera U (partea a 2-a) s-au reluat, pentru completare, literele D și E și este în faza de lucru literele J, K, Q și L (parțial). Este o stare mai mult decât gravă.

Izvoarele dicționarului nostru sunt de două feluri:

- a) izvoare cu caracter documentar și informativ,
- b) izvoare destinate ilustrării evoluției cerințelor, a sensurilor, a nuanțelor de sens.

---

¹ M. Sala, G. Mihăilă, *Cuvânt înainte* în Dicționarul limbii române, serie nouă, Tomul XIV, Litera Z, București, Editura Academiei, 2000, p. V.

² *Ibidem*, p. VI.

Toate normele unificate sunt grupate în ceea ce s-a numit “Îndrumări pentru folosirea și redactarea dicționarului”, lucrare apărută în 1965, sub semnătura academicienilor Iorgu Iordan și Ion Coteanu.

Normele, cum e și firesc, sunt într-o continuă completare de informații bibliografice și în același timp perfectibile.

În lista celor peste 1000 de titluri, trei studii folosite ca sursă de informații, apreciate prin bogăția materialului sunt din ținutul Sălajului. S-a încercat, pe cât posibil, “acoperirea” cu lucrări de genul acesta a întregii zone a țării, pentru rezolvarea capitolului – regionalisme, sarcină obligatorie pentru un dicționar tezaur. Cei trei autori sunt: 1) Emiliu Bran (“Graiul românesc din Selagiu de lângă Someș” articol tipărit în revista “Tribuna” din Sibiu în 1889); 2) Vasile Vaida³ (“Material jargon de dialect sălăgian” a apărut în “Tribuna” din 1890) și 3) Caba Vazul (Szilágy vármegye román népe nyelve és népköltészete, Bécs (Viena), 1918 – în traducere liberă – Românii din ținutul Sălajului, limba și folclorul acestei populații).

Pentru puțini din noi este familiară tehnica redactării unui dicționar și în mod special a unui dicționar-tezaur, care obligatoriu trebuie să cuprindă întreg lexicul unei limbi, cercetată atât sub aspect sincronic cât și diacronic, adică limba vorbită azi(!) acum, pe toate meleagurile românești, dar și cea de ieri.

Primul dintre cei trei autori, Emiliu Bran, de la început, face o distincție între subgrairurile vorbite în acest ținut (vorbim de Sălajul istoric), de aceea se și intitulează “Selagiu de lângă Someș”). Influențat de studiile lui B. P. Hasdeu, Titu Maiorescu și Miron Pompiliu, dar și de mai puțin cunoscutul Vârnav Litean, E. Bran pornește de la două principii “Nu este limbă care cu timpul dar mai cu seamă în zilele de formare să nu primească modificări” și este necesară “păstrarea cuvintelor vechi originale și scutirea de înrâuririle străine”.⁴ Aceste idei preluate din studiile lui Grigore Silași, primul profesor de limba română de la Universitatea din Cluj (1872-1886), vor fi completate cu un număr destul de mare de cuvinte, idee salvatoare pentru redactorii de azi, ai dicționarului “În cele următoare vom expune fonemele fonetice, caracteristice ale graiului românesc din Selagiu de lângă Someș – precum și câteva cuvinte ce nu se întrebunțează în alte părți sau pe care le auzim anunțându-se mai rar”.⁵

Pentru tema pe care azi o punem în discuție, importanța celor 145 de cuvinte regionale, atestate de autor și care au fost încorporate în dicționar este majoră; la unele, sensul este ușor de descoperit (*bumbi în urechi* = cercei; *hribă* = burete, pitoi; *furișel* = viespe) altele sunt tot mai rar întâlnite: *modru*, cu sensul de “se poate”; *odor* = curte; *lotru* cu înțelesul de “om isteț”.

Tot în paginile apreciatei reviste sibiene, cu un an mai târziu (1890), Vasile Vaida va publica două articole de dimensiuni mai mari “Studiu asupra abaterilor

³ L. Ghergariu, *Vasile Vaida, în Cercetări de lingvistică*, 17, 1972, nr. 1, p. 135-140.

⁴ E. Bran, *Graiul românesc din Sălajiu de lângă Someș*, în *Tribuna*, 6, 1889, nr. 121, p. 481-482.

⁵ *Ibidem*, p. 481.

gramaticale în dialectul țăranilor români din Selagiu⁶ și “Material jargon de dialect sălăgian”.⁷ Din lectura primului studiu se poate constata că autorul este la curent cu studiile semnate de Max Müller, frații Grimm dar și cele publicate de B. P. Hasdeu, Timotei Cipariu, Gr. Silași. Este un studiu de gramatică normativă. Cel de al doilea, întins pe parcursul a 15 numere de revistă, este structurat în trei părți distincte. Metaforic, discută istoria limbii române “... limba română, de multe secole formată dar abia în toiul acestor din urmă decenii înălțată în găteala de scumpă mireasă la treapta propriu-zisă a limbilor literare”⁸, de aceea s-a gândit să efectueze mai multe cercetări dialectale. “Multe cuvinte ce lipsesc din capul locului în graiul românilor din alte ținuturi sau sunt întrebuițate în alt sens, se obicinuesc în acest dialect”⁹ și de aceea nu trebuie să mire pe nimeni existența unui “aer arhaic” datorat “așezării și influenței maghiare din graiul sălăjan”. Influența a fost impusă și de condițiile economice, dar pe baza teoriei lui Hasdeu (teoria circulației cuvintelor) autorul analizează frecvența termenilor. Fiecare material, din cele 15, cuprinde aproximativ 100 de cuvinte, deci în total 1500, toate beneficiind de explicațiile necesare, la unele încercând, chiar să stabilească și etimologia. Câteva exemple sunt concludente: *boiuğă* = umflătură în arbore; cunoscut și azi “*fodoră* = încrețitură, “de la ung. fodor”; *habă* = șezătoare “nu pretutindeni este folosit, mai mult se obișnuiește în districtul Crasnei” (are o arie mai mare de răspândire n.n.); *ciupă* = covată “unde țăranșile își scaldă pruncii cei mici, atestat și într-o variantă a baladei “Toma” din aceste ținuturi. Pe baza materialului cules și printr-o analiză atentă, Vasile Vaida a ajuns la concluzia valabilă și azi, “că cele mai multe abateri de la limba literară se găsesc în lexic, iar graiul sălăjan “aparține de marele dialect ardelen înrudit în multe puncte cu cel moldovean”.¹⁰ Nu trebuie să mire folosirea termenului de “jargon”; V. Vaida “îl confundă” cu regional sau regionalism.

Alături de celelalte culegeri de material dialectal folosite pentru redactarea dicționarului, articolele semnate de Emiliu Bran și Vasile Vaida constituie și azi, o sursă de documentare. Comparându-le cu studiile semnate de Aureliu Suluțiu Cărpeneșan (“Observații asupra graiului ardelenesc în raport cu limba literară de peste Carpați” – apărut în revista *Transilvania*“ din 1890) și Iuliu Bugnariu (“Cuvinte românesce din jurul Năsăudului, de poporu grăite și tot pentru popor alcătuite, tiparit în *Gazeta Transilvaniei* din 1887), și Ștefan Buzilă (“Răspuns la chestionarul domnului B. P. Hasdeu – în *Tribuna*, 1891) ne dăm și mai bine seama de valoarea muncii de cercetare efectuată de acești intelectuali ai satelor ardelenști.

---

⁶ V. Vaida, *Studiu asupra abaterilor gramaticale în dialectul țăranilor români din Sălajiu*, în *Tribuna* 7, 1890, nr. 12, 13, 14.

⁷ Idem, *Material jargon de dialect sălăgian*, în *Tribuna*, 7, 1890, numerele 83-97.

⁸ *Ibidem*, nr. 83.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*, nr. 85.

Cel de al treilea autor: Caba Vazul a conceput o monografie complexă a ținutului; trecuseră câțiva ani de când apăruseră articolele celor amintiți mai înainte. Suntem în 1918 și până la această dată se tipărise: *Monografia Comitatului Sălaj* de Petri Mór (în limba maghiară) în 6 volume (1901-1904) și *Schiță monografică a Sălajului*, autori Dionisie Stoica și Ioan P. Lazăr, Șimleu, 1908. Și în această lucrare, apărută la Viena, redactorii dicționarului găsesc explicații la o serie de termeni regionali și arhaici neîntâlniți la ceilalți doi.

Ovid Densusianu, în 1905, în articolul "În amintirea unui învățat – Timotei Cipariu"¹¹, scria: "Într-o vreme Transilvania era țara filologilor. Aici se făureau teoriile asupra limbii, aici se scriau gramatici, de aici plecau părerile care aveau să ne lămurească asupra originii graiului nostru și să ne dea îndrumări pentru chipul cum să scriem și să dăm o înfățișare mai românească cuvintelor. și oricine trecuse prin școală – prin școala de la Blaj mai ales – se credea în stare să facă filologie și să dea sfaturi. Era vremea când transilvănenii se nășteau filologi – în alte părți se spunea că românul se naște poet".

DIALECTAL STUDIES OF SĂLAJ BIBLIOGRAPHICAL SOURCES USED FOR THE ELABORATION OF THESAURUS DICTIONARY (ABSTRACT)

Three studies written by Emiliu Bran, Vasile Vaida and Caba Vazul are included into the necessary bibliography of the Thesaurus Dictionary.

All three articles contain lexical material cull from diferent localities (places) of historical Sălaj.

¹¹ O. Densusianu, *În amintirea unui învățat – Timotei Cipariu*, în *Viața Nouă*, 1, 1905, nr. 11, p. 241.